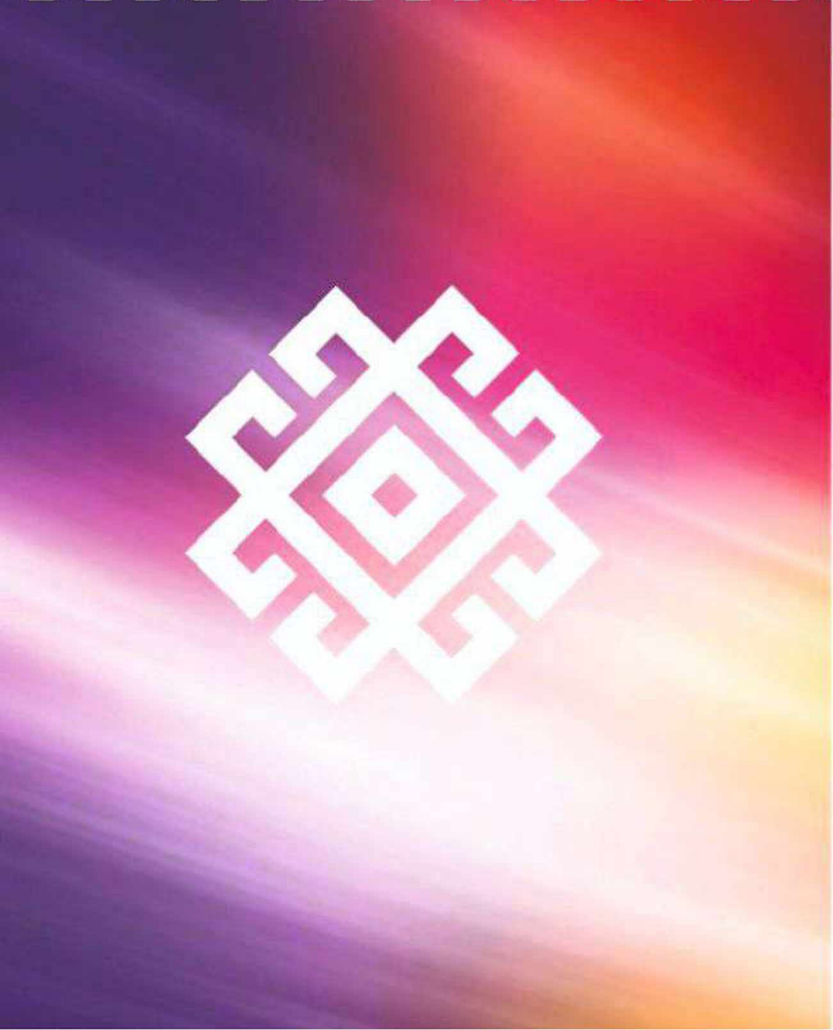

№3
2024

ЎЗБЕКСТАН МАМЛЕКАТЛИК КОНСЕРВАТОРИЯСИ
НОКИС ФИЛИАЛИ

MUSIQ VA SAN'AT AJOBO KOTNOHASI | БЕЎТХИҚ ХУЗЪҚИ Ҳ ҲОҚОҚТБА | BULLETIN OF MUSIC AND ART

MUZÍKA HÁM KÓRKEM ÓNER XABARSHÍSÍ

ILIMY - METODIKALÍQ JURNAL

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ BILIMLENDIRIW,
ILIM HÁM INNOVACIYALAR MINISTRIGI**

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ MÁDENIYAT MINISTRIGI

**ÓZBEKSTAN MÁMLEKETLIK KONSERVATORIYASÍ
NÓKIS FILIALÍ**

**MUZÍKA HÁM KÓRKEM ÓNER
XABARSHÍSÍ**

Ilmiy-metodikaliq jurnal

MUSIQA VA SAN'AT AXBOROTNOMASI

Ilmiy-uslubiy jurnal

ВЕСТНИК МУЗЫКИ И ИСКУССТВА

Научно-методический журнал

BULLETIN OF MUSIC AND ART

Scientific-methodical journal

№ 3/2024

SHÓLKEMLESTIRIWSHI:

Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filiali

Bas redaktor: – Allanbaev Rudakiy, *professor*

Juwaplı xatker: – Kamalova Difuza, *filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori*

REDKOLLEGIYA AĞZALARI:

OZODBEK NAZARBEKOV – Ózbekstan Respublikası Mádeniyat ministri, professor, **AZIZBEK TURDIEV** – Ózbekstan Respublikası Oliy Majlis Senatınıń jaslar, mádeniyat hám sport máseleleri komiteti baslıǵı orınbasarı, filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD), **BEGIS TEMIRBAEV** – Qaraqalpaqstan Respublikası Mádeniyat ministri, docent, **KOMOLIDDIN URINBAEV** – Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası rektori, docent, **OMONILLA RIZAEV** – Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyatı institutı, kórkem óner ilimleri kandidatu, professor, **HIKMAT RAJABOV** – Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filiali, professor w.w.a., **ORAZALI TOSHMATOV** - Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyatı institutı, professor, **SAYYORA ĞAFUROVA** – Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası, professor, **OYDIN ABDULLAEVA** – Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası, professor, **QURBANBAY JARIMBETOV** – Qaraqalpaq mámleketlik universiteti, filologiya ilimleri doktori, professor, **ALIMA BERDIMURATOVA** – Qaraqalpaq mámleketlik universiteti, filosofiya ilimleri doktori, professor, **ZIYADA BEKBERGENOVA** – ÓZR IA Qaraqalpaqstan bólimi, filologiya ilimleri doktori, professor, **KALLIEV ABATBAY** - Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filiali, Muzıka qanıgeligi professorı, **TOLAXOJAEVA MUHABBAT** – Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı, kórken ónertanıw ilimleri doktori, professor, **OZODA TOSHMATOVA** - Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası, professor, **ARTÍQBAY EREJEPOV** – Nókis qalalıq 1-sanlı balalar muzıka hám kórkem óner mektebi, pedagogika ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD), docent, **JAÑABAY MARZIYAEV** – Qaraqalpaq mámleketlik universiteti, filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD), docent, **IRODA MIRTALIPOVA** – ÓZMK janındaǵı B.Zokirov atındaǵı MEKÓI, kórkem ónertanıw ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD), **PARAXAT MAMUTOV** – Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filiali direktor orınbasarı

Jurnal qaraqalpaq, ózbek, rus hám ingliz tillerinde jılına 2 márte basıladı. Jurnal Ózbekstan Respublikası Prezidenti Administraciyası janındaǵı Málimleme hám ǵalaba kommunikaciýalar agentligi tárepinen mámleketlik dizimnen ótkerilgen. №047569 4-oktyabr, 2022-jıl.

Redakciya mánzili: Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filiali Turan oypatı 29-jay.

E-mail: ozdknf@edu.uz, UZDK_Nukus@exat. Tel:551020540 Veb-sayt: <https://science.uzdknf.uz/>

KÓRKEM SHÍĞARMALARDA EPITETTÍN QOLLANÍLÍW ÓZGESHELIKLERI HÁM USÍLLARÍ

Sadenova G.P.

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Annotaciya. Maqalada epitet haqqında ulıwma túsinipler hám olardıń qollanıw ózgeshelikleri menen usılları qaraqalpaq xalqınıń belgili jazıwshısı Sh.Seyitovtıń shıǵarmaları mısasında úyrenilgen.

Gilt sózler. Kórkem ádebiyat stili, trop, epitet, tekst, kontekst.

Аннотация. В статье общие понятия об эпитетах, а также особенности и способы их употребления изучаются на примере прозаических произведений известного каракалпакского писателя Шавдирбая Сейтова.

Ключевые слова. Художественный стиль, троп, эпитет, текст, контекст.

Annotation. In the article, general concepts about epithets, as well as the features and methods of their use, are studied using on the example of the prose works of the famous Karakalpak writer Shaudirbay Seyitov.

Key words. Artistic style, trope, epithet, literary text, contex.

Epitet – tildin kórkemlep súwretlew qurallarınıń biri bolıp, oydı obrazlı hám tásirli jetkeriwge, súwretlenip atırǵan anıqlanıwshı aǵzanıń belgilerin anıq hám tolıq ashıp kórsetiwge xızmet etedi. Epitet eń kemi eki sózdin dizbeklesiwinen payda boladı, olardıń birinshisi – konnotativli, ekinshisi – denotativli ózara tıǵıs baylanısqań sóz dizbekleri.

Epitetin kórkem teksttegi xızmeti jónindegi talas-tartılı pikirler antik dáwirlerden baslap-aq (Aristotel, Kvintilian, Demetriy hám t.b.) miynetlerinde ushırasadı. Bul troptin tillik tábiyatı haqqında A.N.Veselovskiy, V.M.Jirmunskiy, B.V.Tomashevskiy, A.P.Evgeneva, İ.R.Galperin hám t.b. hár túrli dáwirlerde jazıp qaldırǵan. Birqansha arnawlı izertlewlerge qaramastan, epitet haqqında ulıwma

hám juwmaqlanğan teoriyalar jaratılmağan. Atap aytqanda, V.M.Jirmunskiy epitetti metaforanıń bir túri dep esaplaydı. [1,73]

Epitetke tar mániste berilgen anıqlamalardıǵa dıqqat qaratatuǵın bolsaq, epitet ózine tán kórkem ekspressivlikke iye bolǵan, avtordıń súwretlenip atırǵan waqıya-hádiysege múnásibetin, obyektin individual ózgesheliklerin janlı sáwlelendiriw ushın qollanılatuǵın anıqlawshı sóz dep esaplanıladı.

“Epitet – kelbetlikliktin bir túri. Biraq, ol ádettegi kelbetlikten óziniń ekspressivligi, awıspalı mánide keliwi menen ajıralıp turadı. Epitet – poetikalıq anıqlawshı. Epitettin – anıqlawıshlardan ayırmashılıǵı sonǵa, ol súwretlenip atırǵan predmettin eń áhmiyetli táreplerin bórttirip kórsetedi. A’sirese, poeziyada bul qubılıs kóbirek kózge taslanadı. Sebebi, poeziyalıq shıǵarmada prozalıq shıǵarmaǵa qaraǵanda sózdin estetikalıq hám emocional tásiiri kúshlirek bolıwı talap etiledi”. [2,36]

Rus til bilimi izertlewshisi K.S.Gorbachevich epitetlerdin 3 túrin atap kórsetedi: ulıwma tillik epitetler, milliy - poetikalıq epitetler, jeke avtorlıq epitetler. İzertlewshiniń pikirinshe, ulıwma xalıqlıq epitetler kóbinese kelbetlik sózler arqalı bildiriledi, olar tuwra mánide hám awıspalı mánide keledi (tınıq suw – móldir suw, juldızlı aspan – ashıq aspan), milliy-poetikalıq epitetlerge xalıq awızeki dóretpeleri arqalı kirip kelgen epitetler (aq tamaq, qolań shashlı, aylı aqsham), al avtorlıq epitetlerge jeke avtorlıq shıǵarmalarda ushırasatuǵın tákirarlanbaytuǵın, kútilmegen semalardin qosılıwınan payda bolǵan epitetlerdi kirgizedi.

Til biliminde epitetlerdin ulıwma tillik hám individual avtorlıq túrleri ajıratıp kórsetilgen. N.Maxmudovtin kórsetiwinshe: “ápiwayı, ulıwma tillik epitetlerdin tiykarǵı xarakterli belgileri sıpatında anıqlawshı (epitet) hám anıqlanıwshı (epitetlengen) bólekler ortasındaǵı baylanıstın turaqlılıǵı, olardı ádebiy tilde kóp qollanıw ham qayta tiklew imkaniyatının múmkinligi, al jeke avtorlıq epitetler bolsa tek ǵana bir avtor tilinde qollanılp, okkasionallıqqa iye boladı, biraq waqıttın ótiwi menen olar ulıwma xalıqlıq toparǵa ótip ketiwi de múmkin.” [3,9]

Epitetlerdiń bunnan basqa da semantikasına, strukturasına qaray kóplegen ilimpazlardıń birneshe klassifikacijaları bar, biraq olardıń barlıǵına toqtap otırıw múmkinshiligi joq.

Sol ushın da, jazıwshı Sh.Seyitovtıń shıǵarmalarında epitetlik súwretlewlerdiń qollanıw usılları hám ózgesheliklerine qaray birneshe túrleri keltirilgen.

1. Tábiyat qubılısların súwretlewde. Jazıwshınıń tuwılǵan jerge degen súyispenshiligi, patriotlıq sezimleri, jazıwshınıń ana jer, ana topıraqqa degen ilhamı-yoshı ásirese, tábiyat qubılısların súwretlewde ayrıqsha kózge taslanadı. *Jańa ay jadrap kóp turmadı, kók teńizge tastaǵan aybaltaday álleqashan batıp ketken. Girbińsiz kókte úmit ushqınlarında yulduzlar ǵana jıltırasadı. (Qashqın, 4-bet); Oń tamanda siresip qatqan A'miwdiń aydınlı muzı, ústindegi qarı erimegenlikten túslikke tayaǵan minaw aydıń aq qaǵazday appaq nurlarına da jaltırap atqan joq; Shıǵıs qızıldan ádip tutilǵan hawayı shımdıqqa megezeydi. (96-bet) Aspanda qalqıǵan qıyır ay kók teńizdegi kóp palapanlı aq quwday qayqayadı. (113-bet)*

2. Epitetler personajlardıń portretin jasaw ushın qollanılgan. Bunday epitetler bizge kórkem awızeki dóretpelerdiń tilinen baslap málim bolǵan *badam qabaq, piste murın, talma boy, qıyılǵan qas* sıyaqlı epitetler kóbinese, dástanlarda gózzal, sulıw qızlardıń kórkem obrazın jaratıwda sheber paydalanılǵan.

Jazıwshı dóretpelerinde de epitetlerdiń ásirese, hayal-qızlardıń obrazın xarakterlewde sulıwlıqqa baylanısh birneshe epitetlerdiń túrinen paydalanılǵan. *Aybórek kózleri kesaday, kirpikleri shansılǵan, qasları, shashları qap-qara, taldırmash deneli aq qız. (Jaman shıǵanaqtaǵı Aqtuba, 4-bet) Orıngul badanakóz, baspaq murın, sıynı-salı kelisken aq qatın, tillá tisi de bar, tek ǵana tillá tis emes, arsıldaǵan arıslan dawıslı da eken. (Jaman shıǵanaqtaǵı Aqtuba, 106-bet). Ol kúnde usındayman ba, tawdan oyıp alǵanday botakóz nashar edim.. (Xalqabad ekinshi kitabı, 5-bet) Siziki-ǵo, burınnan nashardıń juqa júzli, aq jipektey tawlanǵan qıylı edi. (13 b) G'az moyın, jipek minezli, nasharǵa tán názikliktiń*

barlıq qásiyetleri tabılatuǵın aq kelinsheginıń, saqal batıp atırǵan appaq buǵaǵınan basın julıp aldı da, tıń tıńladı. (Xalqabad birinshi kitabı, 255-bet)

Keltirilgen mısallardaǵı *taldırmash* deneli, *badanakóz*, *bota kóz* kirpikleri *shansılǵan* epiteteleri dástúriy epitetlerdiń qatarına jatadı hám hayal-qızlardıń obrazın jaratıwda sheber qollanıladı.

Jazıwshı óziniń shıǵarmalarında qaharmanlardıń portretin jasaw ushın birneshe epitetlerdi qatara qollanıp, personajdıń obrazın hár tárepleme ashıp kórsetedi. *Eki qolın joqarı kóteriwi menen qırıqlarǵa barǵan, kóyleksheń, dambalshań, dambalınıń balaǵı túrilgen qus tumsıqlı, shashı tiqırlanıp alıńǵan, jalań bas, sarı sınılı bir jigit, onıń izinen baspaq murınlı, alaq kóz, orta boyılı, qarapáreń jigit, bul da qolın kótergen, úshinshi bolıp beti suńǵaq, kózleri kúshiktiń kózindey kishkene, tobtı da kishi, ariqturaqtan kelgen birew, bul da qolın kótergen, tórtinshisi túrik erinli, alaq kóz, duǵıjim, tapaltas, basına bir tartar oramaldı tartıp alǵan, ústiniń bári jońıshqa tuxımınıń qoǵı, bul da qolın kótergen. Besinshisi, qádimgi taǵa murtlı, úki kózli muzday qarıw qursaǵan Orazımbet loqetek, bul naganın jalańashlap gezengen, áne usılar esikten kirdi. (Xalqabad úshishi kitabı, 192-bet)* Qaharmanlardı usılay táriyplew, olardıń portretin epitetler menen sızıp kórsetiw tek jazıwshıǵa tán poetikalıq individual qásiyet bolıp esaplanadı.

a) adamnıń júz pishimine baylanıslı qollanılgan epitetler: *Altın otızlardan jańa asıp baratırǵan uzın boyılı, arshın tós, omırawın aq quwday qaqaıtıp júretuǵın, ǵaybarlıǵın, qarıwlılıǵın **múláyim kózler** biykarlap turatuǵın súykimli ǵana hayal edi. (Xalqabad ekinshi kitabı, 208-bet); Aybórek kózleri kesaday, kirpikleri shansılǵan, qasları, shashları qap-qara, taldırmash deneli aq qız. (Jaman shıǵanaqtaǵı Aqtuba, 4-bet); Qızıl ala gúlli óreypek Aqjarqınnıń jup-juqa aq jarqın qırmızı júzin burınǵıdan da uwıljıtıp jiberdi. (O'rdek qırǵınnan soń, 305-bet)*

b) sulıwlıqqa baylanıslı qollanılgan epitetler: *Kiyiniwden, pardozlanıwdan, jilwa-nazdan birin-biri qalıspaytuǵın, júzimniń suwınday shireli, juqa kapronday úlbiresken appaq al kelinshekler tap usı saparı mázi qızǵanıptı. (Jaman*

shıǵanaqtaǵı Aqtuba, 6-bet); Liykin, meniń suńqarım, qoldan ushqan aq kepterim – aydan arıw Zubayda janımniń meńzesin taba almadım. (Xalkabad,1,12 b.)

3. Epitetler personajlardıń xarakterin jasaw ushın qollanılǵan.

a)adamnıń unamlı qásiyetlerine baylanıslı: *Paraxat aǵa sırttan shırriq kóringeni menen, ishi jupını, dálbirek adam-aw ózi! (Jaman shıǵanaqtaǵı Aqtuba, 130-bet)*

b)adamnıń unamsız qásiyetlerine baylanıslı. *Sıdıqtıń sumlıqqa júyrik gellesi máseleniń eki jaǵın da oylap úlgergen edi. (Qashqın, 8-bet); Jeńillew ekenseń, qaraǵım, qızımız seni eteginiń epkini menen úyirip ketedı. (Shar buzıw, 188)*

4. Zattıń túr-túsin, belgisin, sırtqı kórinislerin, kelbetin bildiriw ushın qollanılǵan. *Ortaǵa alabúyrek chaynekler menen xannıń kánizindey jılwalı bir kelinshek chay keltirip, bılay qoydı. (Mashaqatlı asırımlar, 8-bet); Paydası bolmadı, kelinimiz toǵaydıń iyt ulutqan shıbınına shıdamay ketip qaldı. (Iǵbal soqapaqları, 19)*

Juwmaqlap aytqanda, jazıwshı shıǵarmalarında qollanılǵan epitetler óziniń individuallıǵı, qaytalanbas originallıǵı, xalıq oylaw sanasına jaqınlıǵı menen basqa dóretiwshiler qollanǵan epitetlik súwretlewlerden ajralıp turadı.

Ádebiyatlar:

1. Ўзбек тили стилистикаси. Тошкент, 1988. –Б.288.
2. Шомақсудов А., Расулов И., Қўнғуров Р., Рустамов Х. Ўзбек тили стилистикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1983. – Б. 239.2.
3. Маҳмудов Н., Худайберганова Д. Ўзбек тили ўхшатишларининг изоҳли луғати. –Тошкент: Маънавият, 2013.
4. Йўлдошев М. Бадий матн ва унинг лингвопоэтик таҳлили асослари. - Тошкент:2007,68-бет.
5. Сейтов Ш. Шырашылар. – Нукус: Қарақалпақстан, 1986.
6. Сейтов Ш. Халқабад. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1992.
7. Сейтов Ш. Жаман шығанақтағы Ақтуба. –Нөкис: Қарақалпақстан, 1992.
8. Сейтов Ш. Қашқын. –Нөкис: Жети ықлым, 2021.

MAZMUNÍ

MUZÍKATANÍW

1	Allanbaev R.O. QOSÍQSHÍLIQTÍN BÚGINGI KÜNDEGI ÁHMIYETI.....	3
2	Kulchigayeva M. QORAQALPOQ XALQ QO‘SHIQLARINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI HAQIDA	10
3	Charshemov J., Muratbaeva R. JANA RUXTAGÍ XALÍQ QOSÍQLARÍ.....	16
4	Charshemov J. XVI-XVII ASRLARDA BALETNING YEVROPADA KLASSIK RAQS TURI SIFATIDA RIVOJLANISHI	22
5	Abatbaeva R. QORAQALPOQ MUSIQA SAN‘ATIDA SYUITA JANRINING RIVOJI.....	28
6	Rasbergenova X.S. MUSIQANING INSON SALOMATLIGIDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI.....	38
7	Abdisultanov J. QARAQALPAQ MUZÍKASINDAGÍ JANRLÍQ ÓZGESHELIKLER (QARAQALPAQ MUZÍKALÍ DRAMALARDÍN PAYDA BOLÍWÍ HÁM RAWAJLANÍWÍ).....	43
8	Charshemov J., Orazalieva G. BAROKKO DÁWIRINÍN GARMONIYASÍ.....	49
9	Zuxurov M. VIOLONCHEL SAZ ASBABINÍN KELIP SHÍGIWI, ORKESTR HÁM KAMER ANSAMBLERINDE TUTQAN ORNI.....	54
10	Uzoqov D.S. UYG‘UR MUSIQALI TEATRINING MARKAZIY OSIYODA PAYDO BO‘LISHI.....	59

KÓRKEM ÓNER

11	Mamutov P.A. KOMPOZITOR HIKMAT RAJABOV ÓMIRI HÁM DÓRETIWSHILIGI HAQQÍNDA.....	65
12	Abdikarimova I. QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASINDAGÍ BIRINSHI FLEYTA ATQARÍWSHÍSÍ.....	71
13	Sobirjonov A. O‘ZBEK OPERA XONANDALIGIGA VA MILLIY QO‘SHIQCHILIGIGA ERGASH YO‘LDOSHEVNING QO‘SHGAN HISSASI.....	76
14	Saidxonov A.S. XX ASR YANGI VENA MAKTABI IJODKORLARI TARIXNING YANGICHA KO‘RINISHI.....	80
15	Dauletbaev T.Q. QORAQALPOQ BAXSHICHILIK SAN‘ATINING RIVOJIDA G‘AYRATDIN UTEMURATOVNING MEHNATLARI....	90
16	Matimuratov S. QARAQALPAQ KÓRKEM ÓNERINDE XOSH HAWAZ BÚLBÚL TAMARA DOSHUMOVANÍN TUTQAN ORNÍ...	95
17	Ońgarbaeva L. CHANG SAZ ÁSBABINÍN TARIYXÍ HÁM USTAZ ATQARÍWSHÍLARÍ.....	100
18	Sharipov A.Sh. XONANDALIKDA IJROCHILIK TAMOYIL VA ME‘ZONLARI.....	106

MUZÍKA PEDAGOGIKASÍ

19	Rajabov X.J. QASHQAR RUBABI BASLANG'ISH SABAQ BARISINDAGÍ TÁLIM MASHQALALARI TIYKARINDA.....	110
20	Abatbaeva U.A. ART-PEDAGOGIKALIQ HÁM ART-TERAPEVTIKALIQ TEXNOLOGIYALAR TIYKARINDA BASLANG'ISH KLASS OQIWSHILARIN ESTETIK TÁRBIYALAW MODEL.....	118
21	Jumaniyazov O'. O'QUVCHILARGA XALQ CHOLG'ULARINI O'RGATISHDA SHARQ ALLOMALARI MUSIQIY RISOLALARINING AHAMIYATI.....	125
22	Любимцева В.С. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ – ВАЖНОЕ УСЛОВИЕ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МАСТЕРСТВА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ.....	131
23	Matjanova M. OQIWSHILARDÍ ESTETIK TÁRBIYALAWDA ÁMELIY QOLLANIW METODLARÍ, FORMA HÁM QURALLARI...	136
24	Jumabaev A. NOTA OQIW TÁJIRIYBESINDE ATQARIWSHILIQ KÓNLIKPELERIN ÓZLESTIRIW HÁM QÁLIPLESTIRIW.....	143
25	Раджабова Н. АКТИВИЗАЦИЯ ТВОРЧЕСКИХ НАВЫКОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНТОНАЦИОННЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ МЕЛОДИИ В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ СОЛЬФЕДЖИО....	149
26	Mutalov D.A. YOSHLARNING MA'NAVIY SHAKLLANISHIDA MUSIQANING O'RNI.....	154

JÁMIYETLIK-GUMANITAR PÁNLER

27	Palimbetov K.S. QARAQALPAQ XALÍQ DÁSTÚR FOLKLORÍNÍN ÚYRENILIW MÁSELESÍ.....	160
28	Bekbergenova Z. 1990-2000-JÍLLARDAĞÍ QARAQALPA AMATURGIYASÍ HAQQÍNDA	168
29	Marziyayev J.K. EKOLOGIK MADANIYAT VA UNI SHAKLLANTIRISH: EKOLOGIK MUAMMONI OLDINI OLISHNING BIR USULI SIFATIDA.....	176
30	Sadenova G.P. KÓRKEM SHÍĞARMALARDA EPITETTÍN QOLLANÍLÍW ÓZGESHELIKLERI HÁM USÍLLARÍ.....	181